

УДК 336.368

Балев В. Є., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування Сумського державного університету

СТРУКТУРА КАПІТАЛУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ: ВІТЧИЗНЯНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИМОГИ

В статті висвітлено результати дослідження особливостей формування структури капіталу страхових компаній в Україні та порівняння з вимогами, які вводяться в європейській і світовій практиці для забезпечення більш якісного управління капіталом з метою посилення відповідальності страхових компаній перед клієнтами і максимального використання їх фінансового потенціалу як потужних інституційних інвесторів в економіку України. Виділено два основних теоретичних підходи в розгляді структури капіталу. Вимоги до капіталу страхових компаній істотно відрізняються у вітчизняному і європейському законодавстві. У діяльності страхових компаній значна увага приділяється власному капіталу, який лежить в основі розрахунку платоспроможності. Відмінною рисою вимог до визначення капіталу є наявність в європейському законодавстві вимог щодо формування капіталу, базуючись на ризиках. Визначено взаємозв'язок необхідного платоспроможного капіталу страхової компанії і ризиків, які супроводжують її діяльність. Вказані ризики, які враховуються при визначенні базового необхідного платоспроможного капіталу і ризики, які враховуються при визначенні необхідного платоспроможного капіталу відповідно до європейських вимог. Для подальших досліджень буде використаний підхід, в якому структура капіталу страхової компанії буде складатися з власного капіталу і зобов'язань, які в тому числі включають страхові резерви.

Ключові слова: страхова компанія, капітал, Solvency II, власний капітал, позиковий капітал, зобов'язання, платоспроможність, ризики.

(Рис. 4, Табл. 1, Літ. 14)

Балев В. Е.

СТРУКТУРА КАПИТАЛА СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ И ЕВРОПЕЙСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ

В статье отражены результаты исследования особенностей формирования структуры капитала страховых компаний в Украине и сравнения с требованиями, которые вводятся в европейской и мировой практике для обеспечения более качественного управления капиталом с целью усиления ответственности страховых компаний перед клиентами и максимального использования их финансового потенциала как мощных институциональных инвесторов в экономику Украины. Выделены два основных теоретических подхода в рассмотрении структуры капитала. Требования к капиталу страховых компаний существенно отличаются в отечественном и европейском законодательстве. В деятельности страховых компаний значительное внимание уделяется собственному капиталу, который лежит в основе расчета платежеспособности. Отличительной особенностью требований к определению капитала является наличие в европейском законодательстве требований по формированию капитала, основываясь на рисках. Определена взаимосвязь необходимого платежеспособного капитала страховой компании и рисков, сопровождающих ее деятельность. Указаны риски, которые учитываются при определении базового необходимого платежеспособного капитала и риски, которые учитываются при определении необходимого платежеспособного

капітала в соответствии с європейськими вимогами. Для дальнєйших дослідвань будє використан підхід, в котром структура капітала страхової компанії будє состоять из собствєнного капітала и обов'язательств, в том числє страхових резервєв.

Ключевые слова: страховая компания, капитал, Solvency II, собственный капитал, заемный капитал, обязательства, платежеспособность, риски.

Balev V.

CAPITAL STRUCTURE OF INSURANCE COMPANIES: DOMESTIC AND EUROPEAN REQUIREMENTS

In article results of a research of features of forming of a capital structure of insurance companies are reflected in Ukraine and comparisons with requirements which are introduced in the European and world practice for ensuring better capital management for the purpose of strengthening of responsibility of insurance companies to clients and the maximum use of financial potential as powerful institutional investors in economy of Ukraine. Two main theoretical approaches in consideration of a capital structure are allocated. Requirements to the equity of insurance companies significantly differ in the domestic and European legislation. In activities of insurance companies the considerable attention is paid to an equity which is the basis of solvency calculation. Distinctive feature of requirements to determination of the equity is availability in the European legislation of requirements for forming of the equity, based on risks. The interrelation of the necessary solvent equity of an insurance company and the risks accompanying its activities is determined. Risks which are considered in case of determination of the basic necessary solvent equity and risks which are considered in case of determination of the necessary solvent equity according to the European requirements are specified. For further researches approach in which the capital structure of an insurance company will consist of an equity and liabilities, including insurance reserves will be used.

Key words: insurance company, capital, Solvency II, equity, liabilities, solvency, risks.

Постановка проблеми. В сучасних умовах формуванню та використанню капіталу страхових компаній приділяється значна увага, оскільки він визначає можливості їх подальшого розвитку. Капітал компанії, його структура та вартість визначають поточну та перспективну платоспроможність та ефективність діяльності. Структурі капіталу страхових компаній приділяється дуже серйозна увага, адже це є основою виконання взятих зобов'язань. Вимоги щодо капіталу у вітчизняному законодавстві суттєво відрізняються від вимог європейського законодавства, яке після кризи 2008 року зазнало значних змін в напрямі посилення відповідальності страхових компаній за ризики, які вони формують в своїй діяльності. Поява та повне запровадження з 1 січня 2016 року вимог Solvency II, спрямоване саме на посилення відповідальності страхових компаній, в тому числі і за сформовану структуру капіталу. На жаль в Україні протягом останніх років в даному напрямку не було зроблено серйозних кроків, що вимагає дослідження проблеми адекватності структури капіталу страхових компаній тим ризикам, які вони генерують в процесі своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем формування та використання капіталу страхових компаній займається широке коло як вітчизняних так і закордонних науковців, а саме Архіпов О.П., Гаманкова О.О., Нагайчук Н.Г., Ткаченко Н.В., Баранова В.Г., Сокол С.В., Козьменко О.В., Кузьменко О.В., Олійник В.М., Ширінян Л.В., Школьник І.О. та ін. При цьому необхідно підкреслити, що серед вітчизняних науковців дослідження структури капіталу страхових компаній, як

правило, зводиться до визначення проблеми платоспроможності та стійкості, та рідко зустрічається вивчення проблем формування через призму ризиків, що несуть взяті на себе зобов'язання та здійснені інвестиції.

Метою статті є дослідження особливостей формування структури капіталу страхових компаній в Україні та порівняння з вимогами, що запроваджуються в європейській та світовій практиці задля забезпечення більш якісного управління капіталом з метою посилення відповідальності страхових компаній перед клієнтами та максимального використання їх фінансового потенціалу як потужних інституційних інвесторів в економіку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи питання структури капіталу суб'єктів господарювання в цілому можна зазначити, що як правило є два підходи. Перший підхід передбачає поділ на три складових елементи – власний, залучений та позиковий. Другий підхід визначає, що капітал складається із власного та позикового.

Значне коло науковців [1-6] вважає, що капітал страхової компанії формується за рахунок власних, залучених та позикових коштів. Найбільш повно підхід щодо складу капіталу страхової компанії цієї групи авторів викладений Ткаченко Н.В. представлено на рис. 1.

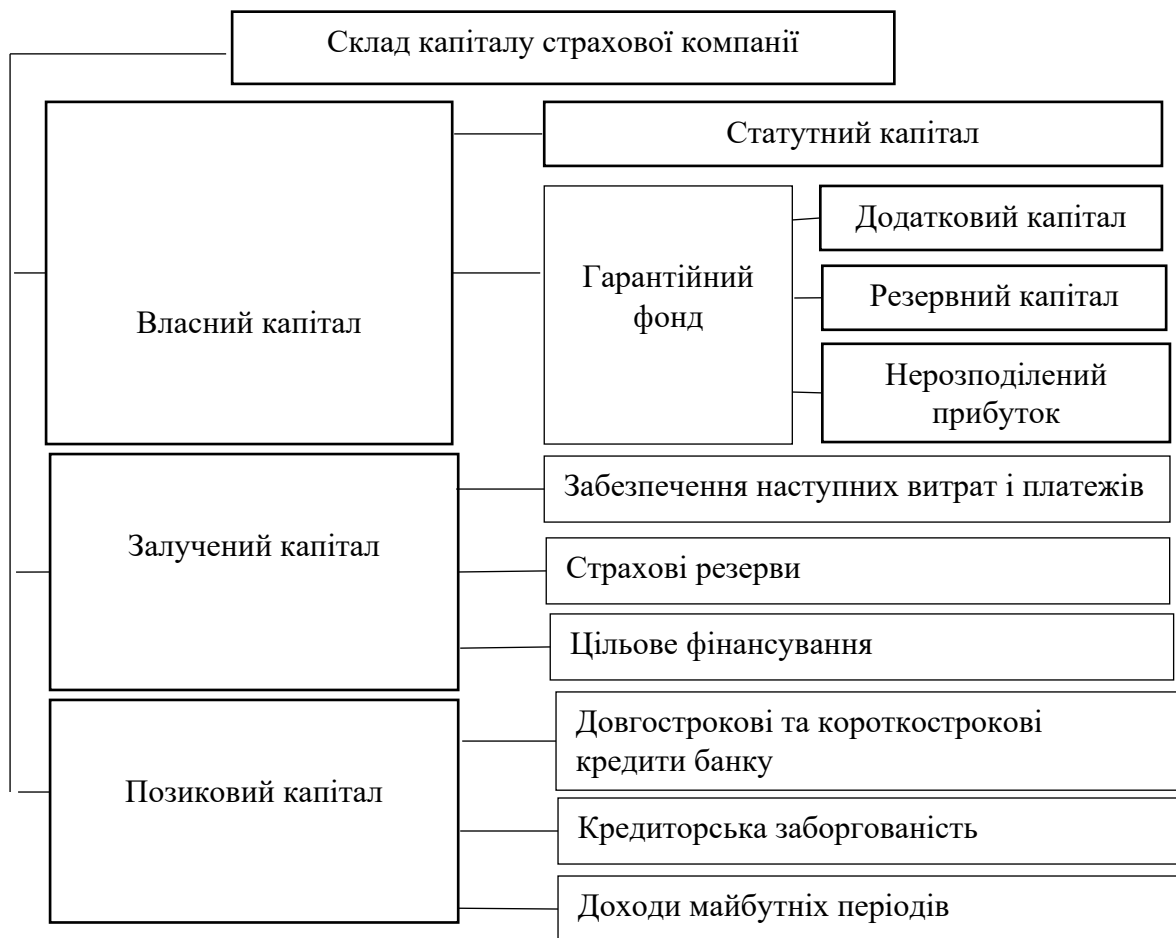

Рис. 1. Склад капіталу страхової компанії [3]

Дещо викликає сумнів віднесення до залученого капіталу такого елементу як забезпечення наступних витрат і платежів, оскільки це як правило внутрішні джерела фінансування суб'єкта господарювання, які створюються ним з власної ініціативи і можуть відноситись або на рахунок витрат підприємства, або ж шляхом використання нерозподіленого прибутку. Серед науковців немає одностайної думки щодо того в складі якого капіталу слід відображати це джерело фінансування, оскільки за своєю суттю його можна віднести до власного капіталу, особливо у випадку його формування із нерозподіленого прибутку, але з точки зору характеристик його використання він більш наближений до позикового капіталу. До основних видів забезпечень з точки зору обліку таких операцій відносять: забезпечення виплат персоналу; додаткове пенсійне забезпечення; виконання гарантійних зобов'язань; реструктуризація; виконання зобов'язань за ризиковими (обтяжливими) контрактами тощо. Але дане питання не є принциповим оскільки, в сучасних умовах, як правило обсяг цього джерела є несуттєвим, а найчастіше взагалі відсутнім у балансі (звіті про фінансовий стан).

В роботі Нагайчук Н.Г. [2] та Олійника В.М. [4] вказана значно більша кількість елементів капіталу страхової компанії, зокрема в складі власного капіталу, окрім зазначених на рис. 1 елементів, вказується ще непокритий збиток, неоплачений капітал та вилучений капітал, а в складі залученого капіталу, який автор зазначає як прирівняний до власного, відображаються ще й частка перестраховиків у страхових резервах. Безумовно такий перелік відповідає основним статтям балансу страхової компанії, але на наш погляд не можна в якості капіталу розглядати непокриті збитки, оскільки це фактично сума на яку зменшується розмір власного капіталу, так само можна зазначити щодо вилученого та неоплаченого капіталу, оскільки з точки зору фінансового менеджменту це не є капітал, він не використовується для фінансування діяльності страхової компанії, а лише є результатом відображення бухгалтерським обліком операцій з акціями чи паями.

Стосовно другого підходу слід зазначити, що він максимально наближений до міжнародних та національних стандартів фінансової звітності, і власне зарубіжні автори поділяють весь капітал на капітал і зобов'язання. Так, згідно Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [7] пасив балансу містить власний капітал – частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань, та зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. З точки зору фінансового менеджменту в частині управління капіталом, тобто його формуванням, використанням та обслуговуванням в зарубіжних публікаціях розглядається власний капітал і зобов'язання. Це обумовлено підходами, викладеними в «Концептуальній основі фінансової звітності» [8]. В даному документі розглядається дві концепції капіталу – фінансова концепція та фізична концепція. Більшість суб'єктів господарювання застосовують концепцію фінансового капіталу та відповідно до цієї концепції формується і фінансова звітність в Україні. Згідно з даною концепцією, капітал є синонімом чистих активів або власного капіталу суб'єкта господарювання.

Зобов'язання, відповідно до концептуальної основи - це теперішня заборгованість суб'єкта господарювання, яка виникає внаслідок минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття із суб'єкта господарювання ресурсів, котрі втілюють у собі майбутні економічні вигоди; Як правило, зобов'язання виникає тільки тоді, коли актив отримано або коли суб'єкт господарювання укладає невідмовну угоду придбати актив.

Такий підхід поділяють і науковці. Так на думку Архіпова О.П. «Весь капітал страхової компанії можна умовно поділити на дві нерівні частини: власний капітал і позиковий – страхові премії, що надійшли» [9]. Аналогічної точки зору притримується і Рапницька Н.М. [10] за виключенням того, що страхові премії вона вважає залученим, а не позиковим капіталом. Водночас запропоноване визначення є неповним, оскільки не враховує можливість страхових компаній використовувати короткострокові та довгострокові кредити в своїй діяльності, а зосереджено на страхових преміях, які безумовно є одними з найбільших зобов'язань за розмірами, бо обумовлені основним видом діяльності.

Більш повним є виокремлення Куліковим С.В. [11] двох груп елементів капіталу, а саме перша група – як власний капітал, друга група – страхові резерви і позиковий капітал, тобто виділяється власний капітал і капітал у вигляді зобов'язань. Досить ґрунтовно розглядає це питання Сокол С.В. [12]. Він зазначає, що ресурси страхових компаній складаються з власних і позикових коштів та більш оперує фінансовою звітністю – балансом страхової компанії.

В діяльності страхових компаній, значно більше ніж у інших суб'єктів господарювання з інших галузей економіки, в тому числі і інших фінансових установ приділяють увагу саме власному капіталу, адже він лежить в основі визначення платоспроможності компанії, яка є ключовим показником фінансового стану. Власний капітал має такі ж елементи як і інші суб'єкти господарювання, але мінімальні вимоги до статутного капіталу чітко прописані у вітчизняній (Закон України «Про страхування» [13]) та міжнародній законодавчій базі – директиві Європейського союзу (Solvency II) [14]. Водночас вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу доповнюються вимогами і щодо його якісного наповнення. Статутний капітал формується в грошовій формі, при цьому не більше 25 % дозволяється формувати за рахунок державних цінних паперів. Забороняється використовувати векселі, кошти страхових резервів, а також кошти, отримані в кредит, в позику та під заставу, і вносити до статутного капіталу нематеріальні активи. Згідно чинного законодавства страхова компанія формує гарантійний фонд, до складу якого відносять додатковий капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток. Всі ці елементи капіталу можуть нарощуватись у випадку ефективної діяльності страхової компанії, оскільки резервний капітал та нерозподілений прибуток формуються за рахунок чистого прибутку, а додатковий капітал, може з'явитись у випадку або ж зростання ринкової вартості акцій, якщо страхова компанія утворена у вигляді акціонерного товариства, або ж додатково вкладеного капіталу власниками компанії. В будь-якому випадку, страхова компанія, яка за результатами фінансового року отримає чистий збиток, зменшить розмір свого власного капіталу.

Вимоги щодо мінімального розміру капіталу представлені в таблиці 1. Отже існують певні розбіжності щодо як самого розуміння мінімального капіталу так і вимог щодо розмірів цих капіталів. Слід зазначити, що вимоги Solvency II, запроваджуються в дію на теренах Європейського союзу з 1 січня 2016 року, та передбачають нагляд за розмірами капіталу у відповідності до визначених директивою.

Дуже вагомою відмінністю між вимогами щодо забезпечення мінімального розміру капіталу є те, що у вітчизняному законодавстві еквівалентність суми в євро визначається на момент формування статутного капіталу, та може пізніше не переглядатись, не зважаючи на зміну курсу гривні до євро, що особливо стало актуальним за останні декілька років. Що ж стосується Європейської директиви, то відповідність капіталу встановленому мінімальному рівню повинна бути забезпечена щоденно, інакше органи нагляду за діяльністю страхових компаній в країнах європейського товариства можуть

вдатись до процедури відкликання ліцензії, оскільки це ставить під загрозу невиконання зобов'язань з надання страхових послуг по укладених договорах. Зобов'язання страхової компанії, на відміну від суб'єктів господарювання реального сектору економіки, банківських установ та інших фінансових установ, мають свою специфіку формування, яка передбачає формування страхових резервів. Формування інших елементів позикового капіталу відбувається аналогічно з іншими суб'єктами господарювання.

Таблиця 1

**Законодавчі вимоги щодо мінімального розміру капіталу
страхових компаній**

Закон України «Про страхування»	Директива Європейського Парламенту та Ради (Solvency II)
Мінімальний розмір статутного капіталу	Мінімальний необхідний капітал (повинен забезпечувати мінімальний рівень, нижче якого сума фінансових ресурсів не повинна опускатись. Він повинен відповідати розміру основних власних фондів, відповідно до розміру яких страховим та перестраховальним організаціям було дозволено продовжувати власну діяльність, та нижче рівня яких власники полісів та бенефіціари зазнаватимуть неприпустимого рівня ризику)
Страхові компанії з ризикових видів страхування (1 млн. євро)	- Страхові компанії з ризикових видів страхування, включаючи кептивні страхові компанії (2,2 млн. євро). - У випадку покриття усіх або деяких ризиків віднесених до класів: автоцивільної відповідальності, страхового відшкодування збитків по авіакатастрофам; відповідальність за судна, загальна відповідальність, кредит, порука – розмір капіталу повинен становити не менше (3,2 млн. євро).
Страхові компанії зі страхування життя (10 млн. євро)	Страхові компанії зі страхування життя (3,2 млн. євро)
Перестраховальні компанії, прирівнюються до страхових	Для перестраховальних компаній – (3,2 млн. євро) Для підконтрольних перестраховальних компаній (1 млн. євро)

Складено автором на основі [13, 14]

Найбільш повно зобов'язання страхової компанії розкрито Соколом С.В. [12]. Який поділяє їх на зовнішні та внутрішні зобов'язання, а в свою чергу в зовнішніх зобов'язаннях виділяє страхові (перед страхувальниками, вигодонабувачами, перестраховальниками) та нестрахові (перед фінансовими установами, перед бюджетами, інші зобов'язання). На наш погляд такий підхід потребує незначного уточнення, а саме щодо нестрахових зобов'язань варто окремо виділити банківські установи в частині повернення та обслуговування кредитів, які страхові компанії використовують для фінансування своєї діяльності, а також щодо бюджетів автор зазначає лише державний, хоча варто зазначити і місцевий рівень.

Необхідно підкреслити, що склад та структура капіталу страхових компаній України значно спрощена з точки зору вимог Директиви Solvency II. Фактично такий підхід щодо формування капіталу страхових компаній з точки зору вітчизняного законодавства майже не враховує різні види ризиків, які супроводжують діяльність. А також створює значні можливості щодо формування платоспроможності страхових компаній лише у формах фінансової звітності без належного фінансового забезпечення виконання зобов'язань. Виходячи з такої схематичної побудови капіталу страхової компанії стає зрозумілим, що фактичний запас платоспроможності залежить від розміру статутного капіталу та інших елементів власного капіталу і нарощувати фактичний запас платоспроможності можливо за рахунок збільшення резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та здійснюваної переоцінки активів і нарощення ринкової вартості акцій (за умови, що страхова компанія створена у вигляді акціонерного товариства).

Звичайно можна говорити, що нарощення фактичного запасу платоспроможності можливе шляхом зменшення зобов'язань, але враховуючи, що одним із найвагоміших елементів є страхові резерви, то це означає, що ми ототожнюємо зменшення зобов'язань із звуженням страхової діяльності, яка і лежить в основі діяльності, що забезпечує формування позитивного фінансового результату у вигляді чистого прибутку – джерела поповнення гарантійного фонду.

Рис. 2. Склад капіталу страхових компаній України (складено автором)

Відповідно до Solvency II головна увага приділяється платоспроможному капіталу, який визначається на основі врахування ризиків, що супроводжують діяльність страхової компанії (рис. 3). Так визначається необхідний платоспроможний капітал, виходячи із оцінювання ризиків, які супроводжують діяльність страхової компанії не рідше ніж раз на рік. Крім того визначається базовий необхідний платоспроможний капітал, який

повинен покривати базові ризики та ризик дефолту контрагента за виключенням операційного та кредитного ризику.

Тобто страхова компанія повинна покривати усі кількісно визначені ризики, які вже діють та прогнозовані на рік наперед з рівнем впевненості в 99,5 %. Таких вимог щодо нормативів забезпечення платоспроможності в Україні немає і, враховуючи значні коливання кон'юнктури фінансового ринку, включно фондового ринку та кредитного ринку, мати розрахунок діючих та прогнозованих ризиків на рівні 99,5 % на рік наперед є неможливим.

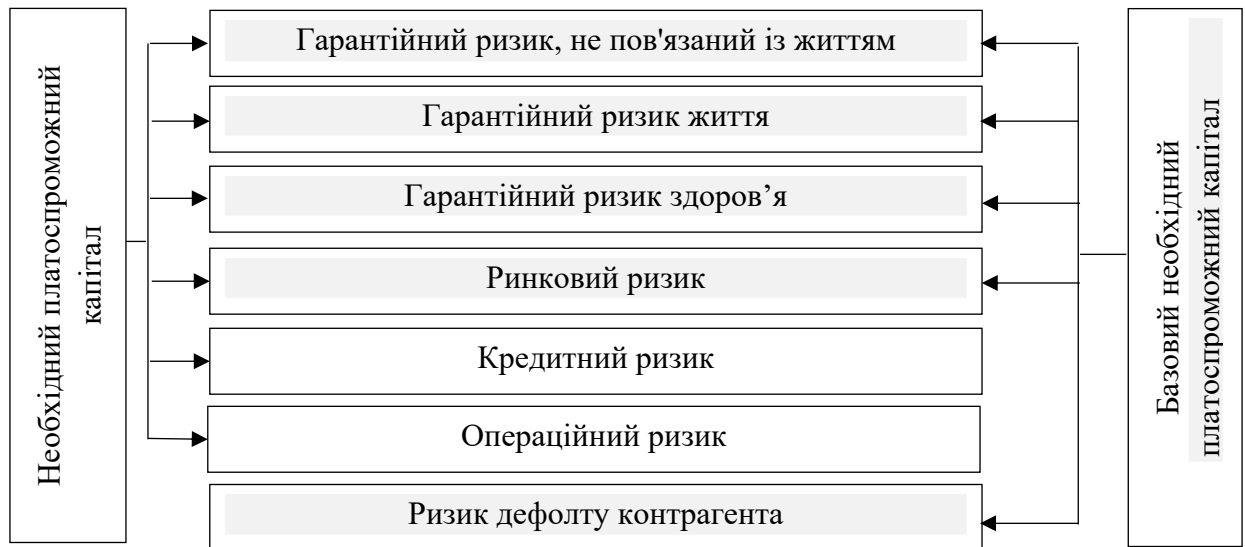

Рис. 3. Взаємозв'язок необхідного платоспроможного капіталу страхових компаній та ризиків відповідно до Solvency II (складено автором на основі [14])

Для проведення таких розрахунків необхідно мати високий рівень стабільності всієї фінансової системи України, включаючи всі її сфери та ланки. Тобто, вимоги щодо складу та структури капіталу страхових компаній суттєво відрізняються від вітчизняних (рис. 4).

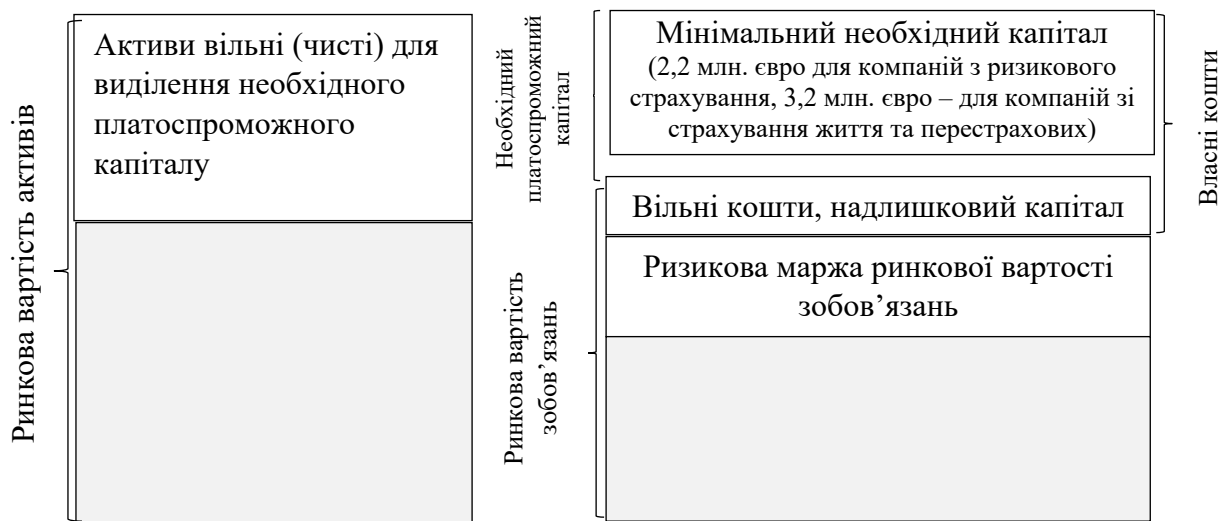

Рис. 4. Склад капіталу страхових компаній, відповідно до вимог Solvency II (складено автором на основі [14])

Крім того, як вже зазначалось, розмір необхідного платоспроможного капіталу, повинен переглядатись щорічно, та відповідати загальним вимогам, тобто в країнах – членах ЄС розмір мінімально необхідного капіталу повинен щорічно відповідати розміру не менше 2,2 млн. євро для ризикових страхових компаній та 3,2 млн. євро – для страхових компаній зі страхування життя та перестрахових компаній, що в Україні не діє, оскільки еквівалент статутного капіталу перерахований на курс гривні до євро, повинен витримуватись на момент створення страхової компанії. Наразі в багатьох вітчизняних компаніях розмір статутного капіталу, перерахований відповідно до офіційного курсу євро не відповідатиме мінімально встановленим вимогам.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок можна зазначити, що склад капіталу страхових компаній та вимоги щодо нього у вітчизняному та міжнародному законодавчому просторі суттєво відрізняються. Виходячи з проведеного дослідження в подальшому ми використовуватимемо структуру капіталу як таку яка містить власний капітал та зобов'язання, які включають в тому числі і страхові резерви, що більше відповідає європейській практиці та узгоджується із існуючими в фінансовому менеджменті теоретичними доробками щодо управління капіталом суб'єктів господарювання в цілому та страхових компаній зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаманкова О.О. Финансы страховых организаций : навч. посіб. / О.О. Гаманкова ; К. : КНЕУ, 2007. – 328 с.
2. Нагайчук Н.Г. Управление капиталом страховой компании / Н.Г. Нагайчук // Финансы Украины. – 2008. – № 11. – С. 106-116
3. Ткаченко Н.В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія / Н.В. Ткаченко. - Черкаси: «Черкаський ЦНТЕІ», 2009. - 570 с.
4. Олійник В.М. Финансовая стійкість страхових компаній : монографія / В.М. Олійник. - Суми : Університетська книга, 2015. - 287 с.
5. Дьячкова Ю.М. Страхування : навчальний посібник / Ю.М. Дьячкова. - К. : Центр учбової літератури, 2008. - 240 с.
6. Бутирїна В.М. Управление фінансовою стійкістю страхових організацій / В.М. Бутирїна, О.К. Литвинова // Науковий вісник: Финансы, банки, інвестиції. - 2012. - № 6. - С. 41-47
7. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013. № 73 [Електронний ресурс] / Верховна рада України // Офіційний сайт. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/paran17#n17>. - Назва з екрана
8. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України // Офіційний сайт. - Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnosti-versiia-perekladu-ukrainskoiu-movoiu---rik?category=bjudzhet>. - 10.08.2016. - Назва з екрана
9. Архипов А.П. Финансовый менеджмент в страховании : учебник / А.П. Архипов. - М. : Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2010. - 320 с.
10. Рапницкая Н.М. Факторы финансовой устойчивости страховых компаний в современных условиях / Н.М. Рапницкая // Вестник МГТУ. - 2010. - Т.13 (№ 1). - С. 68-72

11. Куликов, С.В. Финансовый анализ страховых организаций: учеб. пособие / С.В. Куликов. – Ростов н/Д: Феникс; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2006. – 224 с.
12. Сокол С. В. Досягнення реальної платоспроможності в розрізі аналізу забезпечення зобов'язань страхової компанії за рахунок її ресурсів / С.В. Сокол // Бізнес Інформ. – 2013. – №2. – С. 255–258.
13. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96>
14. Directive 2009/138/EC of the european parliament and of the council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) (Text with EEA relevance) [Електронний ресурс] // Official journal of the European Union. - 17.12.2009. - Режим доступу :<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF>